

تاملی بر بلاغت و زبان پارسی در نسخه تاریخ پنجاب از محمد تقی پیشاوری

صحرائی، رضا مراد

پروفسور، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران- ایران

فلیح زهرا کاظمی

پروفسور/ رئیس گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ایل سی بانوان لاهور - پاکستان

چکیده:

دوره حکومت گورکانیان بر سرزمین هند و پاکستان، اوج قدرت و حاکمیت مسلمانان در این سرزمین است. با تضعیف این حکومت، سیک‌ها بر بخشی از سرزمین پاکستان کنونی، از جمله پنجاب تسلط یافتند. مهم‌ترین فرمانروای سیک‌ها «رانجیت سینگ» بود که به نویسندگان و شاعران فارسی‌زبان، از جمله محمد تقی پیشاوری نویسنده تاریخ پنجاب، توجه خاصی داشت. این اثر ارزنده فارسی در سرزمین پنجاب پاکستان نوشته شده است. بررسی زبان‌شناختی این نسخه، به شناسایی ویژگی‌های زبان نوشتاری فارسی قرن ۱۹ در قلمرو پنجاب کمک می‌کند. تاریخ پنجاب، علاوه بر اینکه قابلیت‌های زبانی نگارش اسامی رجال و مکان‌های متفاوت را به زبان فارسی نوشتاری بیان می‌دارد، با تکیه بر جملات بلند و استفاده از کلمات و اصلاحات افتخار آمیز و بزرگنمایی، عملکرد حاکمیت سیک‌ها را همانند حکومت‌های مقتدر نشان دهد و نمونه مناسبی برای ادبیات فارسی در عصر حاکمیت سیک‌ها است. نگارنده پژوهش حاضر به بسیاری از مختصات و ظرافت‌های زبانی این اثر کهن دست یافته است که در این مقاله به ذکر چند مورد بسنده خواهد کرد.

موضوع اصلی کتاب، شرح تاریخ پنجاب و قلمرو سیاسی و فرهنگی آن، در دوره سیک‌هاست. فهم درست و عمیق خوانندگان چنین آثاری در گرو تأمل در متن این کتاب است چرا که نقی پیشاوری علاوه بر استفاده از قلمی دشوار در نگارش، گاهی نیز عبارات و ترکیب‌ها عربی-فارسی و دور از ذهن را در متن گنجانده‌است.

در این اثر میزان کاربرد واژه‌های عربی نسبت به دیگر آثار هم‌عصر خود بیشتر است. این ویژگی به دلیل وجود موضوع کشورداری در کتاب است زیرا تعداد زیادی از واژه‌های عربی اصطلاحات ادبیات تعلیمی و پندآموز هستند و «نقی پیشاوری» قصد دارد قدرت سیک‌ها را در برقراری امنیت و آرامش منطقه، نمایش دهد.

روش نگارش تاریخ پنجاب، مانند دیگر آثار مکتوب دوره مورد نظر، میزان ادغام واژگان مختلف زبانی و اسامی خاص را در نوشتار فارسی آن منطقه نشان می‌دهد. گاهی واژگان و اصطلاحات ذهنی در کنار اسامی خاص، به‌ویژه شاهان باستانی ایران مانند جمشید، کیخسرو و انوشیروان، خواننده را به درون مفاهیم تاریخ و ادبیات ایرانی هدایت می‌کند. البته استفاده از عباراتی مانند «ممالک محروسه» نشان می‌دهد نویسنده تا چه میزان از فضای تاریخی ایران برای نگارش استفاده کرده‌است.

در این کتاب با توجه به طبیعت زبان قرن ۱۹، حروف معانی و کاربردهای مختلف دارند که در متن مقاله به پاره‌ای از آنها اشاره خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: تاریخ پنجاب، رانجیت سینگ، مفاهیم زبانی، ساخت زبان، لاهور، نقی پیشاوری

مقدمه:

در سال ۱۱۷۰ق. / ۱۷۶۱م. و با مرگ "اورنگ زیب" جنگ و جدال بین جانشینان او شروع شد باعث تضعیف حکومت گورکانی شد. این دلیلی بود تا سیک‌ها به لاهور حمله و آن را تسخیر کنند. در سال ۱۲۱۲ق/ ۱۷۹۷م، در نزدیکی لاهور و در ساحل رود جلم، نبردی بین سیک‌ها و ارتش «شاه زمان» به وقوع پیوست. «رانجیت سینگ» توانست در مدت کوتاهی شهرهای اطراف استان پنجاب از جمله کانگره، جالندر، قصور، افغانستان و همچنین طی قراردادی با اشغالگران انگلیسی در سال ۱۲۲۳ق/ ۱۸۰۸م، ملتان، کشمیر و پیشاور را به تسخیر خود درآورد.

«رانجیت سینگ» سیاست‌مداری تیزهوش و باکیاست بود و روش رفتار با حاکمان محلی و زیردستان را به خوبی می‌دانست تا جایی که دوره حاکمیت او، از درخشان‌ترین و استوارترین دوره‌های حاکمیت سلسله سیک‌ها به شمار می‌رود (واران، ص ۱۸). او چنان شیفته زبان، ادب، جایگاه و اهمیت زبان فارسی بود که غالباً برتری زبان و کتابت فارسی را به انگلیسی‌ها گوشزد می‌کرد. هر چند در آن دوره، اقتدار و حاکمیت در دستان سیک‌ها بود، اما هندوان و به‌ویژه مسلمانان در قدرت سهم بودند و از توانایی‌های آنان در قدرت به خوبی استفاده می‌شد. در این دوره مسلمانان از مقامات برجسته حکومت بودند (خواجه عبدالرشید، تذکره شعرای پنجاب، ص ۱۸). از جمله شخصیت‌های ادبی و فرهنگی عصر رانجیت سینگ، «محمدتقی پیشاوری» است. او فرزند «خواجه بخش»، از درباریان و کاتبان «هیراسینگ» و وزیر «مهرانه دلیپ سینگ» بود که کتاب تاریخی به اسم «تاریخ پنجاب» نوشته‌است. نویسنده که خود شاهد عینی رخداد‌های گوناگون و عجیب زمانه بوده‌است، در این کتاب به اختصار اوضاع و احوال سیاسی و اجتماعی پنجاب و مناطق تابعه آن را تقریر و تحریر کرده‌است. به گزارش وی «رانجیت» فردی شجاع و دلاور بود و با قدرت شمشیرش توانست پنجاب را از اغیار و اشرار پاک کند و چهل سال در کمال اقتدار و استقلال حکومت کند (پیشاوری، محمدتقی، نسخه خطی، ص: ۹).

تاریخ پنجاب ارزنده‌ترین میراث ماندگار تاریخ درباره استان «پنجاب» در پاکستان کنونی است که به زبان فارسی رایج در دوره رانجیت سینگ است. بررسی زبان‌شناختی تاریخ پنجاب می‌تواند ویژگی‌های زبان نوشتاری فارسی قرن ۱۹ را در قلمرو پنجاب نشان دهد. سبک نوشتاری این دوره به زبان رسمی دربار رانجیت سینگ است که برچیده‌شدن لهجه‌های بومی و جغرافیایی در پنجاب بزرگ (هند و پاکستان) را بیان می‌کند و در خلق آثار تاریخی، ادبی و علمی مؤثر بوده‌است. در این دوره همخوان و واکه‌های زبان متون شکل ثابت و واحد به خود می‌گیرند و جمله، ساختارهای نحوی و بندهای طولانی در محور هم‌نشینی مورد توجه قرار می‌گیرد. در این پژوهش کوشیده ایم برخی ویژگی‌های زبانی نسخه تاریخ پنجاب از تقی پیشاوری را در سطح واژگان (صرف) و سطح جمله (نحو) بررسی کنیم. تاریخ پنجاب از تقی پیشاوری از جمله آثار ارزنده تاریخی است که از مختصات و ظرافت‌های زبانی

این دوره حکایت دارد. علاوه بر این پرداختن به رسم الخط کتاب می تواند ما را با شیوه های نگارش متن فارسی آن زمان آشنا کند.

شیوه کتابت و رسم تاریخ پنجاب همچون دیگر آثار مکتوب دوره مورد نظر، میزان ادغام واژگان مختلف زبانی و اسامی خاص را در نوشتار فارسی در منطقه را نشان می دهد. یعنی گاهی واژگان و اصلاحات ذهنی در کنار اسم های خاص به ویژه شاهان باستانی ایران مانند جمشید و کیخسرو و انوشیروان خواننده را به درون مفاهیم تاریخ و ادبیات ایرانی هدایت می کند. البته استفاده از عباراتی مانند ممالک محروسه نشان می دهد نویسنده چقدر در فضای تاریخ ایران برای نگارش تاریخ پنجاب استفاده می کند.

درین کتاب با توجه به طبیعت زبان قرن نوزدهم حروف در معانی هم و کاربردهای متعدد دارند که در متن مقاله به پاری ای از آنها اشاره خواهد شد. از جمله آنها عبارتند از:

مثال ۱:

ترکیب وند "ترین" در صفت های عالی همواره نوشته می شود.

مهم ترین، عالی ترین، خوب ترین، نیک ترین. (ص: ۶/۲۶/۳۷)

مثال 2:

نگارش همزه (ی کوچک شده = ے) به جای «ی»؛ این در حالی است که در واژه هایی که همزه در وسط آنها نمی آید و گویندگان فارسی همزه میانی کلمات را بین دو واکه /ā/ و /e/ قرار می دهند، به قیاس از واج میانی به /-y-/ بدل می کند.

مثال 3: رهائی / رهایی (ص: ۲)

غائب / غایب (ص: ۵)

نوائر / نوایر (ص: ۶)

صائب / صایب (ص: ۶)

مثال ۴:

نوشتن «که» به صورت «کی»

«کی» صورت کهن «که» است مانند «نی» که صورت کهن «نه» است کی/ که (ص: ۳۶-). البته در این نسخه هر دو صورت بکار رفته‌اند و این نشان می‌دهد که صورت کهن «کی» دارد به صورت نوین تحول می‌یابد.

حذف «ه» غیر ملفوظ در نوشتن:

بل/ بلکه (۶۷/۴۷)

چنانک/ چنانکه. (ص: ۳۷)

بمن/ به من (ص: ۲۷)

رسم الخط :

ویژگی رسم الخطی در این نسخه را در مواردی نظیر واژه‌های زیر دیده می‌شود که غالباً

«سرهمنویسی» است:

عالمقدار، کسانیکه، ایندولت، انحصرع، بنظر (ص: ۲۷/۲۰۲۳)

بیان مسئله :

هدف اصلی این پژوهش بررسی نگارش و کاربرد زبان فارسی قرن نوزدهم در نسخه تاریخ پنجاب است. ویژگی‌های آوایی، واژگانی و نحوی آن بسیار حایز اهمیت است. بی‌تردید یکی از مشکلات دستوری و زبانی امروز ما نداشتن پژوهش‌ها و بررسی‌های تاریخی زبان فارسی در سرزمین‌های گوناگون از جمله پنجاب است. نسخه تاریخ پنجاب سهم عظیمی در نگارش‌های دیرینه دوره سیک‌ها در پنجاب ایفا می‌کند.

این نسخه خطی علاوه بر اهمیت زبان‌شناسی از منظر ادبیات (که در این نسخه بیشتر از نثر فنی استفاده شده‌است) و تاریخ نیز دارای اهمیت است که بخشی از تحولات سیاسی و اجتماعی سرزمین پاکستان کنونی، به‌ویژه در دوره فرمانروایی سیک‌ها، را ارائه می‌کند؛ نوع تعامل فرمانروایان سیک با مردم منطقه را در شرایط مختلف صلح و جنگ به تصویر می‌کشد و علاوه بر این، با توضیحاتی که در باره فرمانروایان مطرح‌شده، می‌توان به روحیات و خلق‌وخوی حکمرانان سیک پی برد.

از نظر ادبی نیز نه تنها نشان از رواج نثر فنی در دربار سیک‌ها است، بلکه گاهی اشعاری از نویسندگان اثر، یعنی «تقی پیشاوری» ارائه می‌دهد که نگاه ادبیات تعلیمی پندآموز و حکیمانه

است. گاهی برای بیان حکایات تعلیمی و یا نشان دادن تدبیر و خرد از علما و فلاسفه یونانی مانند ارسطو و افلاطون یاد می‌کند.

اهداف پژوهشی:

مطالعه در زمان و تاریخ زبان فارسی در یک مقطع خاص و مکانی خاص و نیز مطالعه سیر تحول آن با مقایسه ویژگی‌های امروزی زبان فارسی ما را با ساختار زبان و شیوه تحول آن آشنا می‌سازد. بسیار واضح است که مطالعات در این مقطع تاریخی (مقطع مطرح شده در تاریخ پنجاب) بر اساس متون بازمانده ازین زبان در هر دوره مورد نظر می‌باشد.

زبان فارسی در دوره حاکمیت سیک‌ها در دربار رانجیت سینگ رایج بود. مطالعه زبان فارسی و مطالعه کیفیت نسخه تاریخ پنجاب نشان می‌دهد که این زبان و اثر فنی در این دوران چگونه استفاده می‌شد و به مراتب بیانگر اهمیت این اثر تاریخی و امتزاج موزون بین تاریخ و ادبیات است. چرا که فهم و شناخت ارتباط تاریخ و ادبیات در قرون معاصر پنجاب مستلزم آشنایی با تاریخ و مطالعه و بازسازی تاریخ پنجاب و عناصر زبانی حاکم بر ادبیات فارسی است. در این راستا، در مقاله کنونی واژگان مترادف، تشبیه، وند، پیشوند و پیسوند مورد بررسی قرار می‌گیرند. در این اثر ارزشمند تاریخی و زبانی، گاه اصطلاحات و استفاده از کلمات و جملات بلند و استعارات و محاورات و عبارات افتخار آمیز را می‌توان مشاهده کرد، و ازین باب زبان این نسخه ارزش بسیار در تحقیقات و مطالعات تاریخی و زمانی دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد تا کنون درباره این اثر تاریخی و فرهنگی پژوهش خاصی صورت نگرفته است؛ فقط در آثار فهرست‌نویسی دو مورد گزارش مختصر در معرفی آن آمده است:

۱- «تاریخ پنجاب: از محمد تقی پیشاوری فرزند مولوی خواجه بخش -نگارنده ((احوال سیالکوت)) (بخش جغرافیا ۱/۱۶۶) به سال ۱۸۴۳/۱۲۵۹ م به نام هیرا سینگ در رویداری روزگار فرمانروای سیکان در پنجاب از مرگ رانجیت سینگ در ۱۸۴۳/۱۲۵۹ م.» (فهرستواره کتاهای فارسی: ---: ۱۶۶)».

۲. پیشاوری، محمد تقی محمد تقی (ن) پیشاوری بن مولوی خواجه بخش. که در ۱۸۴۳/۱۲۵۹ م کتاب زیرا را نگاشته است. و از همچین « احوال سیالکوت » (بخش جغرافیا ۱۰: ۴۳)

تاریخ پنجاب «بتم هیرا سینگ، در رویداد روزگار فرمانروی سیکان در پنجاب از مرگ رانجیت سینگ در ۱۸۳۹/۱۲۵۳ م تا تاجگذاری دلیپ سینگ در ۱۸۴۳/۱۲۵۹ م. آغاز: « بر هوشمندان خبر و آگاه دلان روشن ضمیر که تجربه آموز امور کون و فساد و عبرت اندوز جهان اضداد.

(ن، ک، نسخه‌ها: ۴۳۰۰- ریو ۳: ۹۵۲ که نام نگارنده را تقی (ن) آورد. (شبه قاره: ---: ۵۷۷) تاریخ پنجاب مولف تقی پیشاوری آغاز: بر هوشمندان خیر. (همان: مشترک، ۵۵۷) در این بخش « نسخه تاریخ پنجاب از تقی پیشاوری» را از نظر برخی مختصات آوایی، واژگانی و نحوی بررسی خواهیم کرد. این توصیف در حقیقت توصیف زبان فارسی دوره سیک‌های پنجاب است.

برخی ویژگی‌های آوایی تاریخ پنجاب، متعلق به زبان فارسی قرن ۱۹ هجری در سرزمین پنجاب است. هر یک از نویسندگان و کاتبان، واک‌های کلمات را براساس لهجه‌های محلی خود می‌نویسند و بدین ترتیب چند صورت تلفظی آزاد از یک واژه در آثار این دوره به چشم می‌آید.

برخی ویژگی‌ها آوایی:

۱- ابدال:

گاهی در یک واژه واجی به واج دیگر مبدل می‌شود.

مثال: ف/پ پیروزی (فیروزی) (ص: ۱۸) فیروز مندی (ص: ۲۹)

*ک/ک: فرهنگ-فرهنگ (ص: ۱۸)

*پ/ف: پیل-فیل (ص: ۲۲-۱)

ابدال در واکه:

ابدال واکه کوتاه (a) به بلند (ā):

ناگاهان (ناگهان) (ص: ۳۳)

مهرجه (مهراجه) (ص: ۳۳/۵)

*ابدال واکه کوتاه (e) به واکه بلند (î) و برعکس:

*فرشته: فرشته (ص: ۴۶)

*اندوهگن: اندوهگین (ص: ۳۶)

*نگریستم: نگرستم (همان)

ادغام: در متن نسخه خطی پنجاب گاهی دو واج یکسان در هم ادغام می شوند و گاهی دو واج مختلف به یکی از آنها تبدیل می شود.

الف) ادغام واج های همگون:

*واج ت/ت

دوستر: دوست تر - (ص: ۳۷)

واج چ/چ

هیچیز: هیچ چیز - (ص: ۴۵)

ب) ادغام واج های ناهمگون:

ادغام واج های د/ت:

*بترین: بدترین (ص: ۴۴)

*بتر: بدتر (همان)

*خوبتر: خوب تر (ص: ۲۵)

*خوبترین: خوب ترین (ص: ۳۴)

*اوتر: بدتر (همان)

ب): ابدال در واژه:

در متن نسخه تاریخ پنجاب نقی پیشاوری گاهی دو صورت آوایی را با هم می بینیم، این مختصه بیانگرنوعی گذار و حالت بینابینی نثر در برخی مختصات سبکی است، مثلاً در این اثر دو صورت «نگریستم و نگرستم در کنار هم به کار رفته اند. واژه ی اندر و در نیز. ادغام. »

علاوه بر این در تاریخ پنجاب گاهی دو واج یکسان در هم ادغام می شوند و گاهی دو واج مختلف

به یکی از آنها تبدیل می شود:

جناس:

جناس: یکسانی و همسانی دو یا چند واژه در واج‌های سازنده را گویند، اگر معنی متفاوتی داشته باشند. در دو کلمه همجنس گاه جز معنی هیچ گونه تفاوتی ندارند و گاه علاوه بر معنی، در یک واژه یا همخوان با هم متفاوت‌اند. به دو کلمه همجنس یا هممعنی که در یک مصراع یا بیت به کار می‌رود، ارکان جناس گویند. ارزش جناس به موسیقی و آهنگی است که در سخن می‌آفریند و زیبایی جناس در گرو پیوندی است که با معنی سخن دارد. جناس در شعر و نیز در نثر به کار می‌رود.

انواع جناس:

* جناس مضارع:

وقتی اختلاف همخوان‌های آغازین دو رکن جناس کم باشد و به اصطلاح قریب‌المخرج باشند، جناس مضارع است؛ مثل گام و کام و یا مثل حالی و خالی در جمله زیر:

« بر رو و سینه خالی و کار جهان‌بان جهانیان پناه حالی تباه ساخت. » (ص: ۴۲)

* جناس ناقص حرکتی:

یکسانی دو یا چند واژه در همخوان‌ها و اختلاف آن‌ها در واژه‌های کوتاه است. تکرار همخوان‌ها، موسیقی درونی جمله را پدید می‌آورد؛ مانند:

مثال:

«مرغان باغ و راغ بقول زاغ بنوحه خروش بلبل از فراق آن گل نوای در غم کشید.»
(ص: ۴۸)

* نسیم هوا در جنان (باغ) جنان (دل) / / چنان نشو. (ص: ۶).

در جمله بالا، سه واژه «باغ - راغ - زاغ»؛ به کار رفته‌اند، همخوان‌های هر سه واژه یکسان اما واژه‌های کوتاه آنان و همچنان معنی شان با هم متفاوت است (ص: ۴۷).

جناس ناقص اختلافی:

اختلاف دو کلمه در حرف اول، وسط یا آخر است. جناس میان دو واژه آن‌گاه جناس ناقص خوانده می‌شوند که اختلاف آن‌ها بیش از یک حرف نباشد. برای نمونه:

بدان گه که خیزد خروش خروس ز درگاه برخاست آوای کوس (ص: ۴۷)

اجناس اختلافی و مضارع:

به طریق فرض و ادای قرض فصل به فصل و سال بسال سارسال باج و ایصال خراج می نمودند. (ص: ۲۹)

رتق و فتق محام

انام و اهالی ایام محول بر فکر متین و رای رزین دستور فرخنده فرجام و جام مرام خسرو شیرین شمایل مدام مالا مال عیش مدام بود. (ص: ۳۰)

واژگان و ترکیب واژگان :

یکی از موضوعات قابل ذکر درباره زبان فارسی در دوره مورد مطالعه ما، آمیختگی روزافزون آن است با مفردات و ترکیب‌ها عربی. این آمیزش با سیر تدریجی از اوایل این دوره تا اواخر این عهد جریان دارد. نسخه تاریخ پنجاب که امتزاج تاریخ و ادبیات دوره پنجاب سیک‌هاست، به واژگان و ترکیب‌ها و اصطلاحات عربی رایج، آنگونه که بوده‌است، کمتر برمی‌خوریم و به جای آن، نویسندگان و اصطلاحات معادل فارسی استفاده کرده‌است. این نشان‌گرایش زبان متن به زبان ساده نثر مرسل است:

مثال:

*دستوری: اجازه (ص: ۴۵)

بی‌چگونه: غیرقابل وصف (همان)*

فرمان یافتن: مردن*

فرمان قضا: تقدیر (ص: ۲۹)*

*درست شدن: محقق شدن

همچنین در نسخه تاریخ پنجاب به واژگان و ترکیب‌ها کهنی برمی‌خوریم که در دوره‌های بعد، از آنها کمتر می‌توان سراغ گرفت و نیز به کلمات و ترکیب‌های برمی‌خوریم که در دوره‌های بعد تحول معنایی پیدا کرده‌اند و معنای جدیدی به خود گرفته‌اند.

*جدا باز کردن: فاصله افتادن (ص: ۴۶)

*پنجه نصرت: دست یاری (ص: ۶۰)

- *بروج چرخ: ماه‌های هجری و قمری (ص: ۶۱)
- *کوشهای خفا: یعنی کوشش‌های پنهانی (ص: ۶۷)
- *متجنده: بجای لشکر، سپاه (ص: ۸۲)
- *پنج خون افشان: دست خون افشان (ص: ۴۷)
- *ظفر فال: بخت و اقبال پیروز (ص: ۳۷)
- *صرصر یاس رفته گشت: یعنی باد نابودی یا ناامیدی وزید و برد (ص:)
- *نوگل روضه خسروی: فرزند خاندان / خانواده پادشاهی (ص:)
- *سپهر جنگ: روزگار که جنگ را نصیب کرده / تحمیل کرد (ص:)
- *پلنگ خو: خصلت پلنگ که تهاجم و حمله است (ص: ۷۸)
- *پنجه قوی: دست قوی (ص: ۳۷)
- *طرف العین: در چشم به هم زدن (ص: ۵۷)
- *ساحل وقار: ساحل آرام / آرامش (ص: ۳۶)
- *دریا دل: دل بزرگ / قلب بزرگ (ص: ۲۶)
- *ایلغار نمود: واژه ترکی یعنی تهاجم نمود (ص: ۵۸)
- *فرمان قضا: تقدیر یا تقدیر روزگار (ص: ۳۶)
- *باز کردن: از نو ساختن (ص: ۴۴)
- *باز کردن: نقل کردن (ص: ۳۷)
- *پنجه بردن: حمله کردن (ص: ۶۰)

عدد

در نگارش اعداد نویسندگان خود را محدود به نویسه خاصی نکرده‌است؛ مثلاً گاهی اوقات «سوم» را به صورت «سیوم» آورده‌است. علاوه بر این، در این متن اعداد مربوط به تاریخ تولد یا وفات افراد به صورت عربی و فارسی ذکر شده‌است:

« "بتاریخ پر تاریخ نوزدهم شهر شعبان المعظم مطابق عزه اسوج سنه یک هزار و دو صد و پنجاه و نه هجری سنه ۱۹۰۰ نوزده صد." (ص ۳۷) یا " در سنه یک هزار و دو صد و پنجاه و پنج هجری مطابق سمت ۱۸۹۶ جان به مقضای اجل سپرده... »

شکل نوشتار اسامی اشخاص و اماکن :

اگر چه فارسی نویسی- از دیر زمان در قلمرو پاکستان کنونی رایج بوده است، ولی بیشتر بر مبنای حکومت های اسلامی تهیه و تدوین شده بود. هرچند درباره حکومت سیک ها به زبان فارسی آثار زیادی نداریم اما بیان اسامی خاص مکان و زمان، به ویژه در مورد اسامی مخصوص یا مربوط به سیک ها، اهمیت زیادی داشته است:

اسم رجال:

۱- اجیت سنکھ (ص: ۳۷)

۲- سردار لہنا سنکھ (همان)

مہراجہ صاحب (ص: ۲۲)

* راجہ صاحب (همان)

* مولانا زین العابدین (ص: ۳۰)

* مہان راج (ص: ۲۵)

* اجودھا پرشاد (۲۶)

* حیات بخش (۲۶)

* ممالک محروسہ (۲۷)

* سرداران سندو والیہ (۲۷)

* مہراجہ کھرک سنکھ (۲۸)

* سردار عطر سنکھ (۱-۲۸)

* والا گوہر (۲۳)

* بی بی چند کور (همان)

* دیوان دینا نات (ص: ۴۰)

* سردار بد سنکھ (ص: ۴۵)

* مہراجہ بیر (همان)

* مہراج نو شیروان (۳۲)

* مہراجہ جمشید (ص: ۴۰)

*دیوان ممدوح (ہمان)

*شاہ شیر (ص):

*بابر (ص:۳۲)

*وزیر بیر (۲۳)

*اعنی راجہ صاحب (ہمان)

*ارسطو (ص:۶۸)

*افلاطون (ہمان)

*احمد خان (ص:۶۰)

*سردار لہنا سنگھ (ص://۲۸/۸۴)

*دلپ سنگھ بھادر (ص ۶۱)

*راجہ دتھان سنگھ (ص: ۶۱)

*عضدالدولہ (ص:۸۱)

*راجہ ہیرا سنگھ (ص:۵)

*جنرال اویٹایلہ صاحب بھادر (ص:۶۱)

*گور مکھہ سنگھ (ص):

*عضدالدولہ بھادر (ص:۶۱)

*امین الدولہ (ص:۶۳)

*اسم مکان

*دروازہ دہلی (۶۳)

*لاہور (ص:۲۱/۸۴)

*قصور (ص):

*پشاور (ص):

*دہلی (ص):

*ہندوستان (۳۵)

پند و عظمت:

این متن همچون «گلستان سعدی» نثر مسجع دارد و گاهی پند هم می‌دهد. مثال: «کل نفس ذائقه الموت» ازین سرای سپنج و بنای محنت‌سنج، رخت سفر بر مرکب مرگ بسته، تخت سلطنت را به تخته تابوت بدل ساخت. (یعنی دنیا که انسان را مورد آزمایش می‌گیرد)

توصیف و تمجید:

در توصیف «راجه گلاب سینگ» ضمن تشبیه او به قهرمانان و پادشاهان اساطیری ایران، وی را انسانی قوی و باتدبیر معرفی می‌کند.

مثال:

«رستم همت، تهمتن تن، اسفندیار توان، بیژن فن، بهرام کین، مریخ تهور، راجه گلاب سینگ بهادر صدف و فتوت و سخا را بی خلف الصدق.....»
گاهی متن آهنگین را با سجع می‌آورد:
«مرکز محاط و محیط لشکر بعید و مرشده الحاح و لجاج ملکه مذبوره محصوره چار ناچار گرفتار.....» (ص:--)

دوراندیشی:

گاهی نویسنده با دور اندیشی خودش طوری رفتار می‌کند که گویی دارد آینده را حدس می‌زند.

مثال:

ص: ۴۷ «ای کبوتر نگران باش که شاهین آمد»
شاهین کبوتر را شکار می‌کند.

گاهی نویسنده از اوضاع خراب رنج می‌برد و متن را اینطور می‌سازد.
تفنگ پژمرده بل مرده ساخت سرای سلطنت را.
با شلیک تفنگ سرای سلطنت را مثل گل پژمرده و یا مرده ساخته است...»
همان «تفنگ پژمرده بل مرده ساخت بستان سرای سلطنت را گل‌های ماتم...»

قیاس:

گاهی نویسندگان از قیاس آراء، «لهنا سینگ» را از نظر تدبیر و عمل مانند عهد مجسطی، افلاطون و ارسطو می داند. مثال:

«زمان ارسطو وقت و افلاطون دوران سردار لهنا سینگ» (ص: ۶۷)

نتیجه

حاکمیت سیک‌ها در پنجاب پیامدهای سیاسی، مذهبی و فرهنگی به همراه داشت. محمد تقی پیشاوری در عصر فرمانروایی رانجیت سینگ «تاریخ پنجاب» را تألیف کرد. این کتاب از جمله آثار فارسی قرن نوزدهم میلادی در لاهور است که دارای ارزش تاریخی، فرهنگی و زبانشناسی است. از نظر تاریخی بیانگر تعامل حکمرانان سیک با فرهنگ و زبان فارسی و شخصیت‌های علمی است که به فارسی می‌نوشتند. ضمن اینکه ارزش تاریخی این کتاب برای پژوهشگران تاریخ فارسی زبان اهمیت زیادی دارد. از منظر فرهنگی تاریخ پنجاب فضای فکری، سطح تعامل و تحمل مردم و حکمرانان نسبت به یکدیگر و همچنین شرایط اجتماعی مردم سرزمین لاهور را منعکس می‌کند. توجه و نوشتن اسامی سیک‌ها و بعضی از اسامی ممکنه نیز، در تحقیقات فرهنگی حایز اهمیت است. از منظر زبانشناسی تاریخ پنجاب مصداق خوبی برای آگاهی از میزان تسلط فارسی‌نویسان پاکستان در سده نوزدهم میلادی است. از آنجایی که فارسی بیشتر در نوشتارهای اداری و فرهنگی در سطح بالای جامعه بوده‌است، به نظر می‌رسد به‌دور از عبارات و اصطلاحات گفتاری باشد و نشان می‌دهد که بر مبنای زبان نوشتاری تدوین شده‌است. نشانه‌هایی از ساده نویسی که از اواسط عصر قاجار در ایران شروع شده بود، در سبک نوشتار تاریخ پنجاب دیده نمی‌شود و در فرم بیان کردن صفت و موصوف، پیشوندها و ترکیب‌های ادبی بیشتر سبک زبان فارسی کلاسیک را دنبال کرده‌است.

کتاب‌شناسی و منابع:

- احمد منزوی (۱۳۸۶) فهرست مشترک نسخه خطی فارسی ج پنجم مرکز تحقیقات ایران و پاکستان ۲.

- باقری مهری (۱۳۸۷) مقدمات زبان شناسی چاپ سوم تهران انتشارات قطره ۳. پیشاوری، تقی: نسخه خطی تاریخ پنجاب، کتابخانه دانشگاه لاهور.
 - پیشاوری تقی (بی تا) تاریخ پنجاب کتابخانه مرکزی دانشگاه پنجاب لاهور.
 - شیمسا سیروش (۱۳۷۵) کلیات سبک شناسی چاپ چهارم تهران فردوس.
 - صادق علی اشرف (۱۳۸۰) مسایل تاریخی زبان فارسی چاپ اول تهران سخن.
 - نوشاهی، عارف (۱۳۹۰) فهرست نسخه‌های خطی فارسی ج دوم، مرکز پژوهشی میراث مکتوب، دانشگاه پنجاب کتابخانه لاهور.
 - فاوئر راجر (۱۳۹۶) زبان شناسی و رومان ترجمه محمد غفاری تهران نشر فی.
 - فتوحی محمود (۱۳۹۶) سبک شناسی نظریه‌های رویکرد ها و روش‌های تهران سخن
 - مشکوه الدینی مهدی (۱۳۷۰) دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری چاپ دوم مشهد: دانشگاه فردوسی.
 - ناتل خانلری پرویز (۱۳۸۳) دستور تاریخی زبان فارسی به کوشش عفت مستشارنیا چاپ سوم تهران توس.
 - وحیدیان کامیار (۱۳۸۱) دستور زبان فارسی ۱ / چاپ سوم تهران : سمت.
- مقاله‌ها:**
- ۱- طاهری حمید (۱۳۸۶) « بررسی تاریخی و تحلیلی پیشوندهای فعل در زبان فارسی » مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه کرمان ض ۱۱۳-۱۳۵.
 - _____ (۲۱۳۸۷) « جستاری در دستگاه مطابقته زبان فارسی » نشریه زبان و ادب فارسی شماره ۲۰۷.